

УДК 811.161.2'243'42-26 : 37

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Ганна Швець

*Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кафедра української та російської мов як іноземних,
бульв. Тараса Шевченка, 14, кімн. 61, 01017 Київ, Україна
тел.: (044) 239 34 39
ел. пошта: hannash@meta.ua*

Проаналізовано роль художніх текстів, принципи їхнього використання й відбору на різних етапах навчання української мови як іноземної. Основною метою роботи з художніми текстами в іншомовній аудиторії визнано формування й розвиток комунікативних мовленнєвих умінь.

Ключові слова: українська мова як іноземна, художній текст, комунікативно-смісловий підхід, комунікативні уміння.

Методика викладання іноземних мов достатньо ґрунтовно розробила питання місця та призначення художнього тексту (ХТ) в навчальному процесі. Досліджувалися такі аспекти проблеми, як навчання читання на основі ХТ [9], лінгвокраїнознавчий [10] та лінгвостилістичний [2] аналіз ХТ, навчання дискусії [17] та розвитку монологічного мовлення [4] на матеріалі ХТ тощо. Українські науковці вивчають ХТ як об'єкт лінгвокраїнознавчого аналізу [12], джерело формування комунікативної компетенції [3], матеріал для навчання читання [14; 18]; аналізують можливості певного жанру та принципи роботи з ним в іноземній аудиторії [1].

Серед усталених у лінгводидактиці поглядів на функції ХТ у процесі навчання іноземної мови можна виокремити два: ХТ як об'єкт вивчення іноземцями (формально-мовний, функціонально-феноменологічний, комунікативно-смісловий підходи) і ХТ як стимул для мовленнєвого спілкування (змістовно-мовленнєвий підхід). Вони, безумовно, не виключають один одного, про що свідчить практика укладання навчально-методичних посібників з розробками завдань до художніх текстів. Однак з позицій цих поглядів достатньо різними є принципи відбору літературного твору для роботи в іноземній аудиторії. У першому разі важливими визнають „пізнавальну цінність художнього твору, яка визначається його національно-культурною значущістю, тобто відображенням характерних моментів соціально-історичного розвитку нації...” [9: 8], „репрезентативністю художнього твору”, тобто можливістю знайомства крізь нього з найбільш вагомими творами національної літератури, „цікавими у художньому плані” [16: 60]. За другим підходом „важливо не тільки і не стільки те, що там [у художньому творі] написано. Важливішим є те, як цей твір може бути використаний на уроці для розвитку і вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь” [11: 8]. Дослідник Є. Д. Матрон стверджує: „У парі „матеріал – методи” важливіші методи. Якщо це так, то можна сказати, що немає нецікавих художніх творів, а є погане відпрацювання й опрацювання „художнього” твору. За умови хорошого опрацювання твору на уроці

він [твір] завжди стає цікавим і розкриває, своєю чергою, нові глибини й нові виміри, які за іншого підходу не виявилися б узагалі” [11: 8]. Очевидно, що наголос на репрезентативності й естетичній цінності художнього твору важливий передусім для студентів-філологів, майбутніх перекладачів. У той час як для студентів нефілологічних спеціальностей актуальнішим буде здатність ХТ стимулювати розвиток мовленнєвих умінь. Звичайно, ідеальним у процесі навчання іноземної мови було б використання ХТ, які поєднують названі вимоги. Треба визнати, що саме добір оптимального ХТ для роботи в чужоземній аудиторії є найважчим моментом у практиці викладання. З іншого боку, часткове вирішення проблеми можливе, якщо враховувати етапи навчання іноземців. На початковому етапі навчання студентів усіх спеціальностей, на нашу думку, перевагу треба надавати текстам, що мають високий потенціал для стимулювання розвитку мовленнєвих умінь. Безперечно, потрібно концентрувати увагу студентів „на особливостях лінгвокраїнознавчого плану, історичної дійсності, що знайшли відображення в творчості письменника” [3: 228], але головна мета роботи з ХТ на цьому етапі інша – розвиток навичок діалогічного і монологічного мовлення на матеріалі прочитаного тексту. Ця мета залишається важливою і на основному етапі вивчення іноземної мови, і на просунутому. Однак для студентів-філологів на цих етапах актуальним стає також лінгвокраїнознавчий, лінгвостилістичний і літературознавчий аналіз ХТ. Елементи цих підходів, звичайно, можливі й потрібні в роботі зі студентами старших курсів будь-якої спеціальності.

Мета цієї статті – з’ясувати функції та можливості ХТ на різних етапах навчання української мови як іноземної на матеріалі деяких підручників та методичних матеріалів з української як іноземної [5; 6; 7; 8; 13; 15].

На підготовчому факультеті ХТ починають використовувати тоді, коли студенти мають певний лексичний запас, – із другого-третього місяця навчання. За визначенням Л. С. Журавльової та М. Д. Зінов’євої, навчальний художній текст – це „методично опрацьований, відповідно до мовленнєвої та комунікативної компетенції студентів, оригінал літературного твору” [9: 17]). Зрозуміло, палітра жанрів ХТ на цьому етапі обмежена: це короткі сюжетні оповідання, казки, легенди, притчі, гуморески, анекдоти. Так, у навчальному посібнику В. М. Вінницької та Л. С. Голов’яшиної „Слухаємо, говоримо, пишемо” [5] (у практиці його використовують у першому семестрі навчання на підготовчому факультеті КНУ ім. Т. Шевченка) студентам для аудіювання і переказу пропонують багато спеціально створених навчальних текстів, у той час як кількість ХТ невелика. Спочатку це коротенькі гуморески з використанням лексики, яку вивчають, потім легенди („Київ і перші київські князі”, „Блудний син”), казки („Казка про те, як посварилися Кішка з Мишкою”, „Хлопчик і золоті іграшки”), оповідання. Основна мета використання ХТ – розвиток навичок аудіювання й усного та письмового мовлення – визначає характер текстів (розповідні, сюжетні, містять мінімальну кількість нової лексики) і завдань до них (запитання й тести на розуміння змісту, завдання доповнити речення, скласти план, утворити й розіграти діалог за текстом, переказати його). У підручнику для другого семестру (автори В. М. Вінницька, Н. П. Плющ) [6] запропоновані ХТ ускладнюються: збільшується обсяг, кількість незнайомих слів. Очевидно, що мета, яку ставлять автори на цьому етапі, – розвиток навичок читання, лексичних і граматичних навичок та умінь. Характер вправ відповідний: завдання на синонімію, антонімію, сполучуваність слів, використання правильної граматичної форми слова, творення слів, конструювання речень, трансформацію прямої мови в непряму тощо. Треба визнати, що в підручнику бракує

комунікативно спрямованих завдань, і це мусить врахувати викладач, розробивши за текстами додаткові вправи для розвитку мовленнєвих умінь. Отже, основні вимоги до ХТ на цьому етапі такі: розповідний характер, сюжетність, невеликий обсяг і, звичайно, актуальність (текст має бути цікавим для молоді аудиторії). Призначення ХТ – розвиток навичок аудіювання, читання, усного і письмового мовлення, лексичних і граматичних навичок.

У другому семестрі іноземні студенти підготовчого факультету гуманітарних спеціальностей вивчають курс „Українська та зарубіжна література”. Програма дисципліни передбачає опрацювання відповідних теоретичних тем (специфіка літератури як мистецтва слова, фольклор, літописання, літературні напрями, творчість окремих письменників тощо), опанування головної літературознавчої термінології (епос, лірика, драма, жанр тощо) і знайомство з деякими художніми творами. Підручник О. Сапожнікової „Українська й зарубіжна література” [15] покликаний виконати ці завдання. Кожна тема посібника включає теоретичний або літературно-критичний текст, неадаптовані уривки художніх творів, словник (українською, англійською і китайською мовами) і завдання до теми. Зазначимо, що і словник, і вправи побудовані лише на матеріалі наукового тексту. Неадаптовані художні твори складні для студентів підготовчого факультету, їхнє читання перетворюється на процес дешифрування, а тому втрачає смисл. Вважаємо, доцільним було б запропонувати меншу кількість творів і коротші за обсягом уривки, але адаптувати їх і додати до них завдання. Отже, можна сказати, що підручник навчає читати і розповідати про художні твори, але не розвиває навичок читання й розуміння літературного тексту.

Це завдання – навчити читати ХТ – реалізовано в курсі дисципліни „Коментоване читання художніх текстів” – нормативної дисципліни для спеціальності „Переклад (з української мови)”, яку викладають у КНУ ім. Т. Шевченка в першому семестрі на першому курсі. Мета дисципліни – формування у студентів-іноземців навичок та вмінь роботи з ХТ різних жанрів для досягнення ними базового рівня володіння художнім стилем української мови, що є передумовою опанування писемно-книжним і усно-розмовним різновидами української літературної мови. Завдання навчальної дисципліни такі: ознайомити першокурсників зі зразками ХТ різних жанрів; розвивати навички читання, коментування, аудіювання, усного (монологічного та діалогічного) і письмового мовлення; формувати вміння спостерігати за лексичними, граматичними та структурними особливостями текстів художнього стилю; вчити студентів-іноземців основ літературознавчого аналізу, що потрібно для слухання і конспектування навчальних лекцій з курсів „Українська література”, „Світова література”, обговорення й аналізу ХТ на практичних заняттях; розширити активний і пасивний лексичний запас студентів-філологів. Відповідно до програми курсу, студенти мають знати стилістичні особливості ХТ; тип і структуру ХТ різних жанрів, їхні основні логіко-композиційні елементи; основи літературознавчого аналізу; головні літературознавчі терміни. Студенти мають уміти будувати усне й письмове монологічне висловлювання (стилий та докладний переказ) на основі ХТ; сприймати текст з паперу й на слух та виділяти його основні логіко-композиційні елементи; складати діалог за ХТ; аналізувати конкретний ХТ. Мета й завдання курсу, вимоги до знань та вмінь студентів визначили характер ХТ, запропонованих для роботи в іноземній аудиторії: вони невеликі за обсягом, адже призначені для коментованого читання, репрезентативні в жанро-видовому плані (це оповідання,

гуморески, казки, байки, вірші) і в композиційному аспекті (містять виразні елементи сюжету, портрети, пейзажі тощо), мають потенціал для розвитку на їхній основі комунікативних умінь. Текстовий матеріал дібрано з посібників М. О. Єлісової „Коментоване читання художніх творів” [8] та книги „Читаємо українською” групи авторів [13]. План одного із занять курсу має такий вигляд:

Розвиток навичок роботи з художнім текстом на матеріалі оповідання
К. Ушинського „Дідусь” (2 год.)

1. Виконання передтекстових завдань до оповідання К. Ушинського „Дідусь”.
2. Розвиток і вдосконалення навичок читання і коментування на основі ХТ „Дідусь”.
3. Виконання післятекстових завдань, спрямованих на розвиток граматичних і лексичних навичок. Визначення теми та ідеї твору.
4. Введення поняття про образи-персонажі твору. Характеристика головних героїв оповідання (дідуся, онука, сина, невістки).
5. Розвиток і вдосконалення навичок усного мовлення, граматичних навичок: усний переказ твору від імені його різних героїв.
6. Розвиток навичок діалогічного мовлення: складання діалогів за текстом оповідання.

Завдання для самостійної роботи (2 год.)

1. Випишіть з довідкової літератури визначення теми й ідеї художнього твору.
2. Сформулюйте й запишіть тему та ідею оповідання К. Ушинського „Дідусь”, запропонуйте кілька варіантів назви твору.
3. Напишіть стислий переказ відомого у Вашій національній літературі оповідання на подібну тему (ставлення до старості).

Поряд з літературознавчим аспектом велику увагу приділено розвитку комунікативних навичок та умінь, чому особливо сприяють завдання на інсценізацію та драматизацію [11]. Запропоновано розіграти наявний у тексті діалог, утворити діалог за монологічним текстом і навпаки, змодельовати внутрішній монолог героя у певній ситуації, придумати інший варіант розв'язки тощо. Отже, унаслідок роботи, що поєднує елементи змістовно-мовленнєвого і функціонально-феноменологічного підходу до ХТ, студенти навчаються основ літературознавчого аналізу, збагачують свій лексичний запас, розвивають аспектні мовленнєві навички, комунікативні уміння. Перевірку сформованості саме цих знань, навичок та умінь демонструють типові завдання модульної контрольної роботи з дисципліни:

1. Прочитайте текст української народної пісні „Вечір надворі”, визначте і запишіть її тему та ідею. До якої лірики належить ця поезія (пейзажна, інтимної, громадянської, медитативної)?

Вечір надворі, ніч наступас	Дай подивитись в яснії очі,
Вийди, дівчино, серце бажає!	Стан твій обняти: гнучкий, дівочий.
Чистеє небо зіроньки вкрили,	Глянути в личко біле, чудове,
Вийди, дівчино, до мене, мила.	На коси довгі, на чорні брови.

2. Випишіть відомі Вам художні засоби з тексту поезії. Яка їхня роль у створенні настрою твору?

3. Змодельуйте і запишіть внутрішній монолог ліричного героя .

4. Охарактеризуйте (письмово) ліричного героя .

5. Дайте визначення таких понять: оповідання, байка, казка, гумор, пейзажна лірика, медитативна лірика, композиція, сюжет, порівняння, анафора.

6. Проаналізуйте (усно) улюблений літературний твір за планом: назва, жанр, тема, ідея, сюжет, основні елементи композиції, стисла характеристика образів героїв.

Отже, протягом курсу „Коментоване читання художніх текстів” у студентів-іноземців формується база для подальшого вивчення ХТ з поглибленим літературознавчим, лінгвокраїнознавчим і лінгвостилістичним аналізом.

У навчанні іноземних студентів філологічних спеціальностей основного етапу характер ХТ змінюється: використовують менш адаптовані або й автентичні тексти, більші за обсягом, складніші за сюжетом, глибокі щодо образності, різнопланові за типом оповіді (до практикованих на початковому етапі розповіді й опису додають роздум). Доцільним є проведення уроків домашнього читання, концентрація уваги на лінгвокраїнознавчому аспекті твору, художній майстерності письменника. Добре, якщо ХТ, запропонований для вивчення, вбирає певною мірою граматичний матеріал, який вивчають студенти, демонструючи змістову й художню можливість проаналізованих граматичних конструкцій. Так, під час опрацювання теми „Вираження означальних відношень у простому реченні. Дієприкметник” студентам-другокурсникам можна запропонувати оповідання М. Коцюбинського „Хвала життю” (під час адаптації твір зазнав скорочення блоками й мінімальних змін у мовленнєвій структурі). Підставою для вибору саме цього твору став граматичний аспект – у тексті багато дієприкметників (*розмитий, зруйнований, застиглий, потрісканий, завалений, навалений, розкритий, замкнений, розхитаний, розчищений, спресований, вибитий, одкопаний* та ін.). Якщо додати глибокий філософський зміст оповідання, яскраву образність, можливість використати текст для розвитку комунікативних умінь, врешті-решт, репрезентативність постаті М. Коцюбинського як одного з найкращих українських письменників, то очевидним стає доцільність використання цього ХТ у практиці викладання української як іноземної. На матеріалі тексту відпрацьовують навички використання синонімічних конструкцій з дієсловом, дієприкметником, дієслівною формою на *-но, -то* (завдання переконструювати речення за зразком: *Бічні вулиці вже були розчищені трохи. – Бічні вулиці вже було розчищено трохи. – Бічні вулиці вже розчищили трохи*). Для розвитку вміння літературознавчого аналізу проводять спостереження над образами міста-кладовища, сонця; аналізують символічні деталі (чорні очі); акцентують увагу на ролі пейзажу й портрету в тексті (це зумовлено граматичною темою – вираження означальних відношень – і важливістю цих позасюжетних елементів у формуванні підтексту твору, його ідеї). На розвиток умінь аналізувати ХТ і комунікативної компетенції спрямовані такі завдання:

1. Спробуйте уявити, про що можуть думати герої твору (хлопчик з цибулею, жінки й чоловіки в чорному, жінка з дитиною, зігнутий дідок, продавець косметики). Складіть внутрішній монолог одного з героїв. Запишіть його.

2. Знайдіть у тексті елементи портрету. Перекажіть їх. Спробуйте описати героїв, портретів яких немає: хлопчика з цибулею, автора, поліцейського. Запишіть один опис.

3. Чи доводилося Вам бути свідком землетрусу або його наслідків? Які почуття охопили Вас у той момент?

4. Утворіть і розіграйте діалог між продавцем косметики і однією з жінок.

4. Знайдіть у тексті елементи пейзажу. Перекажіть їх. Як Ви думаєте, чому в тексті про смерть і трагедію такий яскравий сонячний пейзаж?

5. Поясніть смисл назви оповідання „Хвала життю”. Який варіант назви могли б запропонувати Ви? Чому?

Практика засвідчує, що студенти з великою зацікавленістю виконують завдання саме творчого, комунікативного характеру. Внутрішні монологи героїв, написані студентами, були обговорені в аудиторії і стали поштовхом для спілкування на теми життя і смерті, любові, відданості, радості й горя, смислу життя. Ми переконані, що подібне спрямування роботи з ХТ є актуальним і на основному, і на просунутому етапах.

Іноземні студенти-філологи вивчають ХТ і в курсі відповідних дисциплін: „Українська література”, „Світова література”. Книга С. І. Дяченко і О. В. П'ятецької „Українська література для іноземних студентів” [7] – це підручник-хрестоматія з українського фольклору та української літератури. Адаптовані народні та художні тексти, їхній аналіз, стислі біографії письменників і відомості з теорії літератури супроводжують тлумачні словники, запитання й завдання з літератури, лексико-граматичні вправи з української мови. Зважаючи на обсяг матеріалу (стислий курс історії українського письменства від найдавніших часів до сучасності), зрозуміло, що кількість завдань і вправ обмежена. Адресатом видання можуть бути студенти-іноземці старших курсів, стажисти просунутого етапу навчання, які вивчають літературу як предмет своєї майбутньої спеціальності.

Отже, функції ХТ й характер його використання у процесі викладання української мови як іноземної залежить від періоду навчання і визначається провідною метою на кожному етапі: розвиток навичок аудіювання, читання, діалогічного і монологічного мовлення (на початковому етапі), вдосконалення граматичних умінь і формування навичок літературознавчого, лінгвокраїнознавчого і лінгвостилістичного аналізу (на основному етапі), вдосконалення навичок літературознавчого аналізу (на просунутому етапі для студентів-філологів). Провідною на всіх етапах є стратегічна мета навчання іноземної мови – формування комунікативних мовленнєвих умінь.

1. Антонів О. Українська пісня як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії / О Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Вип. 4. – Львів, 2009. – С. 206–211.
2. Васильєва А. Н. Стилистические разработки по русской классике / А. Н. Васильева. – М., 1975.
3. Васильєва Л. Роль художнього тексту в процесі навчання іноземної мови (комунікативна компетенція, комунікативна стратегія) / Л. Васильєва // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 223–229.
4. Вильяллон Э.Х. Использование художественного текста для развития монологической речи на английском языке : дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук / Э. Х. Вильяллон. – М., 1986.
5. Вінницька В. М. Українська мова як іноземна. Слухаємо, говоримо, пишемо / В. М. Вінницька, Л. С. Голов'яшина. – К., 2003.
6. Вінницька В. М. Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців / В. М. Вінницька, Н. П. Плющ. – К., 2003.
7. Дяченко С. І. Українська література для іноземних студентів / С. І. Дяченко, О. В. П'ятецька. – К., 2010.
8. Єлісова М. О. Коментоване читання художніх творів : навч. посіб. для іноземних студентів / М. О. Єлісова. – К., 2010.
9. Журавлева Л. С. Обучение чтению (на материале художественных текстов) / Л. С. Журавлева, М. Д. Зиновьева. – М., 1984.

10. Кулибина Н. В. Методика лингвострановедческой работы над художественным текстом / Н. В. Кулибина. – М., 1987.
11. Матрон Е. Д. Художественное произведение на уроках иностранного языка / Е. Д. Матрон. – М., 2002.
12. Мацюк З. Лінгвокраїнознавчий потенціал художніх творів Романа Іваничука / З. Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Львів, 2006.
13. Паламар Л. М. Читаємо українською : навч. посіб. (для студ. початкового етапу) / Л. М. Паламар, Н. Ф. Татяниченко, Н. В. Поставна. – К., 1999.
14. Процик І. Художні твори як навчальні тексти для читання на заняттях із чужоземцями та система вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності (на матеріалі новели „Дитинство” з роману Юрія Яновського „Вершники”) / І. Процик // Теорія і практика викладання української як іноземної : зб. наук. праць. – Вип. 5. – Львів, 2010. – С. 61–69.
15. Сапожнікова О. В. Українська й зарубіжна література. Початковий курс для іноземних студентів підготовчих факультетів вищих закладів освіти / О. В. Сапожнікова. – К., 2005.
16. Слесарева И. П. Художественный текст в практическом курсе русского языка для студентов-филологов / И. П. Слесарева // Теория и практика обучения русскому языку иностранных студентов-филологов. – М., 1984.
17. Топтигіна Н. М. Навчання дискусії на матеріалі художніх текстів у процесі вивчення англійської як другої іноземної мови : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Н. М. Топтигіна. – К., 2004.
18. Шевченко С. Художній текст в курсі української мови як іноземної / С. Шевченко // Теорія і практика викладання української як іноземної : зб. наук. праць. – Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 219–221.

THE FICTIONAL TEXT ON THE DIFFERENT PERIODS OF TEACHING UCRAINIAN AS FOREIGN LANGUAGE

Hanna Shvets

It is analyzed the role of the fictional texts, principles of their using and choice on the teaching of Ukrainian as foreign language.

Key words: Ukrainian as foreign language, fictional text, communicative skills.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Анна Швец

Проанализирована роль художественных текстов, принципы их использования и отбора на разных этапах преподавания украинского языка как иностранного. Главной целью работы с художественным текстом в иностранной аудитории признано формирование и развитие коммуникативных речевых умений.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, художественный текст, коммуникативно-смысловой подход, коммуникативные умения.

Стаття надійшла до редколегії 10.03.2011

Прийнята до друку 2.04.2011